

Lämplig bibliografisk referens:

Persson, R. S. (2019). *Särbegåvade barn i skolan och deras hälsa* (Working paper). Jönköping SE: Jönköping University, Högskolan för lärande och kommunikation.

Abstract: Skolvårdande instanser i Sverige träffar oundvikligen på särbegåvade elever; och ofta av fel anledningar. Deras beteende har tolkats som symptom på allahanda sociala och kanske psykologiska problem när de i själva verket de är understimulerade och förstår inte alltid sin egen tillvaro och andras reaktion på dem som särbegåvade. Denna korta artikel diskuterar på ett mycket översiktligt och okomplicerat sätt vilka dessa barn i skolan är, deras sociala sammanhang, psykiatriska aspekter och i någon mån också fysiologiska aspekter av särbegåvning. Problematiken är mer komplicerad än vad en kort översikt som denna kan förmedla. Läsaren bör konsultera den empiriska forskning som finns för att bättre förstå denna komplexitet som sällan eller aldrig gör handhavandet av denna grupp individer kan standardiseras.

Särbegåvade barn i skolan och deras hälsa

Roland S Persson, professor
Jönköping University, Jönköping
e-post: roland.persson@ju.se

Särbegåvning, eller särskilt begåvade elever som skolans värld föredrar att benämna denna grupp av barn och ungdomar, är *inte* en klinisk diagnos. En självklarhet för vårdpersonal förvisso men inte för många av föräldrarna till dessa barn. De är övertygade om att intelligenstestning och diagnosticering är vägen till egen klarhet och hjälp med barn de inte alltid förstår sig på. Det är en fördel för personalen i elevhälsan att känna till att detta ofta är en utgångspunkt för föräldrarna vid en första kontakt.

Vad är då särbegåvning? En exakt definition har forskare i olika discipliner tvistat om länge. Anledningen till oenigheten torde vara bakomliggande sociala och ekonomiska motiv. Samhällsvetenskapliga forskare är inte så opåverkbara av kulturella faktorer som de ofta själva tror. Ett talande exempel är att forskningen är huvudsakligen amerikansk. Det stora flertalet av dessa studier försöker på ett eller annat sätt beskriva fördelarna med den amerikanska drömmen med ett fokus på de begåvade i olika 'hjälteroller'. Önskan att allt är möjligt för alla bara man ger sitt yttersta och vägrar att ge upp står i bjärt kontrast till genetisk forskning samt det faktum att alla mänskliga egenskaper och förmågor är normalfördelade i en stor population. Sociala föreställningar följer dessvärre inte alltid kända vetenskapliga fakta!

Man kommer emellertid långt om man definierar *intellektuell* särbegåvning som den grupp individer som i en normalfördelning tillhör den extrema bortre änden av normalfördelningen

vad gäller IQ, kreativitet och motivation. Ingen är extrem på alla områden och ingen är heller intresserad av allt. Det är meningslöst att ange en exakt brytpunkt i fördelningen för att avgöra vem som är vad. Man kan bara konstatera att ju längre bort i fördelningen en individ faller på lämpliga standardiserade mått desto mer annorlunda blir också individerna i sitt beteende i jämförelse med normalpopulationen. När de blir för extrema uppstår ofta problem som är viktiga för skolhälsan att känna till.

Individen och det sociala sammanhanget

En viktig aspekt av mänsklig socialitet är att vi är av evolutionen motiverade att sträva efter att vara lika varandra; lika till utseende, värderingar, språk och tradition och allt sammanfattas av en kollektiv identitet. Toleransen varierar mellan olika grupper beroende på hur man avviker från de allmänna föreställningarna, men alla grupper har en yttersta gräns för vad som kan tolereras och accepteras. De som avviker utöver denna gräns blir per automatik misstänkliggjorda, i nästa steg exkluderade och i extrema fall också förföljda. Den individ som är extremt särbegåvad är synnerligen annorlunda och kan aldrig förstås av det stora flertalet andra i samhället. Han eller hon är per definition ett unikum. De första som inser detta är de särbegåvade själva. De försöker ofta desperat passa in i allmänna sammanhang genom att låstas vara som alla andra; ett försök som är dömt att misslyckas. Många pedagogiska interventioner i andra länders skolväsenden har gått ut på att försöka lära andra att acceptera de särbegåvade genom inklusion. En viss framgång kan skönjas men misstänksamheten och allt det som följer med denna går ändå inte att trola bort. Frågan är om det inte är en bättre lösning att progressivt undervisa de särbegåvade om att de är annorlunda och förklara varför och vad detta innebär i samhället. Epidemiologisk forskning har visat att med en ökande IQ-nivå minskar också incidensen av psykiatriska diagnoser. Med andra ord, ju högre abstraktionsförmåga desto bättre kan man också antagligen resonera om sin egen situation (Persson & Kullander, 2014). Att förstå är en utmärkt stabilisator för mental hälsa, inom rimliga gränser.

Psykiatriska infallsvinklar

Mot denna bakgrund är det inte svårt att förstå att särbegåvade individer som inte lyckas lösa sitt sociala utanförskap också riskerar klinisk depression och hamnar i extrema fall också i riskzonen för suicid. Det finns inga bevis för att denna grupp är överrepresenterad, men orsakerna till deras suicid torde skilja sig från övriga grupper i samhället, nämligen extrem tristess och frustration, perfektionism, extrem känslighet och intensitet, social isolering, mobbning, brist på förståelse, brist på intresse för idrott och sport och en överväldigande inlevelse i, och oro för, bristande rättvisa i världen (Hyatt & Cross, 2009). För en majoritet av de särbegåvade har upplevelser som besvikelser, segrar, sorg, glädje, frustration med mera en dynamik som få andra knappast kan ens föreställa sig. Intensiteten av känslor och intryck kan ibland bli övermäktig (Brackmann, 2005). Den positiva sidan av sådan intensitet är naturligtvis att ingen har större motivation att utföra vissa saker som de särbegåvade har. Men om de istället misslyckas eller refuseras gång efter annan blir upplevelsen av det närmaste outhärdlig och utbrändhet följer sannolikt med tiden.

Det är sannolikt att orsaken till denna extraordinära dynamik är neurologisk. En allt större forskning har visat att en 'särbegåvad hjärna' fungerar litet annorlunda än vad den gör för normalbefolkningen. Framför allt behandlar den information på ett avsevärt snabbare och effektivare sätt (Geak, 2009).

Fysiologiska aspekter av särbegåvning

Förutom de rent neurologiska skillnaderna mellan en normal- och en särbegåvad befolkning population har forskare sedan länge vetat att det finns ett förhållande mellan hög IQ, närsynthet och utbildningsnivå. Tanken är att extrema intellektuella förmåga kan ha utvecklats på bekostnad av vissa andra kognitiva funktioner. Viss forskning har föreslagit att detsamma även gäller förekomsten av astma och allergier. En enkel sökning i relevanta databaser visar emellertid att bevisen för detta är få. Det är nog snarare så att särbegåvade barn och ungdomar lider av samma fysiska problem som alla andra och i samma omfattning. Ett potentiellt kliniskt problem skulle mycket väl kunna vara, att när sjukvården träffar denna grupp individer ger de ofta intrycket av att vara vid mycket god hälsa (trots sin ofta förekommande aversion mot sport och idrott). Man glömmer därför helt enkelt bort att kontrollera för t ex diabetes, allahanda allergier eller astma (Lui, Lien, Kafka & Stein, 2005). Uppmärksamhet är således det bästa kliniska rådet även för särbegåvade barn och ungdomar med extraordinära förmågor.

Referenser

Brackmann, A. (2005). *Jenseits der Norm: hochbegabt und hoch sensibel? Die seelische und soziale Aspekt eder Hochbegabung bei Kindern und Erwachsene*. Stuttgart, DE: Klett-Cotta.

Geak, J. G. (2009). Neuropsychological characteristics of academic and creative giftedness. I L. V. Shavinina (Red.), *International handbook on giftedness* (ss.261-273). Dordrecht, NL: Springer.

Hyatt, L. A., & Cross, T. L. (2009). Understanding suicidal behavior of gifted students: theory, factors and cultural expectations. I L. V. Shavinina (Red.), *International handbook on giftedness* (ss.537-556). Dordrecht, NL: Springer.

Lui, Y. H., Lien, L., Kafka, T., & Stein, M. T. (2005). Discovering gifted children in pediatric practice. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 26, 366-369.

Persson, R. S., & Kullander, A. (Red.). (2014). Se mig—också! Om särbegåvades utsatthet. *Socialmedicinsk tidskrift*, 91(2), 112-187 (kan laddas ned gratis från tidskriftens hemsida)